

NAZAR ESHONQUL VA O'ZBEK NASRIDA POSTMODERNIZMNING SHAKLLANISHI

Xudayberdiyeva Kunduz

2-kurs.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

xudayberdiyevakunduz@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19425703>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Nazar Eshonqul ijodi misolida o'zbek nasrida postmodernizmning shakllanish jarayoni tahlil qilinadi. Tadqiqotda adibning “Shamolni tutib bo'lmaydi”, “Maymun yetaklagan odam”, “Qora kitob” hamda “Go'ro'g'li yohud Hayot suvi” kabi asarlariga tayangan holda fragmentarlik, intertekstual yondashuv, mifologik model, axloqiy noaniqlik, an'anaviy syujetning buzilishi va ramziy-falsafiy tasvir kabi belgilar ko'rib chiqiladi.

Tahlil natijasida Nazar Eshonqul o'zbek nasriga postmodern estetikaga yaqin bo'lgan badiiy vositalarni faol olib kirgan, biroq ularni milliy xotira, tarixiy og'riq, folklor va axloqiy mushohada bilan uyg'unlashtirgan ijodkor ekani asoslanadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Nazar Eshonqul o'zbek nasrida postmodernizmni “tayyor ko'chirilgan shakl”da emas, balki milliy badiiy tafakkurga moslashgan ko'rinishda shakllantirgan muhim adiblardan biridir [1; 2; 3; 7; 9; 10].

Kalit so'zlar: Nazar Eshonqul, o'zbek nasri, postmodernizm, modernizm, fragmentarlik, intertekstuallik, mifologik model, absurd, badiiy tafakkur, hikoya poetikasi.

KIRISH

O'zbek nasrida noan'anaviy poetik izlanishlarning kuchayishi, ayniqsa, 1980-yillar oxiri va 1990-yillar boshidagi ijtimoiy-madaniy siljishlar bilan bog'liq holda tezlashdi. Sa'dullo Quronov bu davrni o'zbek modernizmining “qaynagan” vaqti deb baholaydi va ayni o'tish davri Omon Muxtor, Xurshid Do'stmuhammad, Nazar Eshonqul, Ahmad A'zam, Ulug'bek Hamdam kabi yozuvchilar ijodida yangicha badiiy tafakkur shakllanishiga zamin bo'lganini ko'rsatadi [3].

Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlarda o'zbek postmodern nasri g'arbiy modelni aynan takrorlamasligi, balki xotira, mif va axloqiy tajriba bilan bog'langan holda namoyon bo'lishi alohida ta'kidlanadi [10].

Nazar Eshonqul haqida gap ketganda, adabiyotshunoslikda u ko'proq modernist adib sifatida tilga olinadi. Dilmurod Quronov uning nomi avvalo “Maymun yetaklagan odam” va “Shamolni tutib bo'lmaydi” kabi asarlar bilan bog'lanishini, bu matnlar esa o'zbek adabiyotidagi yangi hodisalar qatoriga kirishini qayd etadi [1].

Biroq aynan shu asarlardagi syujet deformatsiyasi, qat'iy yakunning yo'qligi, ruhiy parokandalik, mifologik fon, qahramonning ichki bo'linishi va haqiqatning biryozqlama emasligi kabi jihatlar Nazar Eshonqulni postmodernizmning milliy shakllanish jarayonida markaziy figuraga aylantiradi.

Maqolaning maqsadi — Nazar Eshonqul asarlarida kuzatiladigan postmodern belgilarning o'zbek nasridagi shakllanish jarayoniga qanday ta'sir ko'rsatganini aniqlash. Vazifa sifatida adib nasrida fragmentarlik, intertekstual o'yin, mifologik va ramziy qatlam, axloqiy noaniqlik hamda an'anaviy realizmdan chekinish holatlari tahlil qilinadi.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot materiali sifatida Nazar Eshonqulning “Shamolni tutib bo‘lmaydi” va “Maymun yetaklagan odam” hikoyalari, adib ijodi haqidagi ilmiy maqolalar, shuningdek, “Go‘ro‘g‘li yohud Hayot suvi” romani va zamonaviy o‘zbek nasridagi modern-postmodern tendensiyalar haqidagi tadqiqotlar olindi [4].

Ishda qiyosiy-tipologik, germeneytik, poetik va kontekstual tahlil usullaridan foydalanildi.

Asarlardagi syujet qurilishi, qahramon tabiatining berilishi, muallif va matn munosabati, mifologik kodlar, ramz va timsollar, shuningdek, hikoyaning ochiq yoki yopiq ma‘no tuzilmasi kuzatildi.

Natijalar

Tahlil shuni ko‘rsatdiki, Nazar Eshonqul ijodida postmodernizmga xos bo‘lgan ilk muhim belgilardan biri an‘anaviy syujet mantiqining sustlashuvi va ma‘noning bir markazga bo‘ysunmasligidir. “Shamolni tutib bo‘lmaydi” hikoyasi 1996-yil “O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati” gazetasining 30-sonida e‘lon qilingan va u o‘zbek hikoyachiligida muhim yangilik sifatida qaralgan [4]. Bu asarda muallif voqeani oddiy voqelik sifatida emas, tarixiy xotira, og‘riq va ichki qarshilikning ramziy modeliga aylantiradi. Hikoyadagi shamol obrazi yengib bo‘lmaydigan, faqat turli ko‘rinishga kiradigan kuch sifatida talqin qilinadi; shu sabab u voqeyiy detal bo‘lib qolmay, matnning falsafiy tayanchiga aylanadi [5].

Ikkinchi muhim natija — Nazar Eshonqul qahramonlari an‘anaviy realizmga xos “oq-qora” mezon bilan berilmaydi. Dilmurod Quronov “Maymun yetaklagan odam” va “Shamolni tutib bo‘lmaydi” hikoyalarda qahramonlarni aniq ijobiy-salbiy qutblarga ajratish qiyinligini ta‘kidlaydi [1]. Bu hol postmodern nasrning muhim belgilaridan biri bo‘lgan axloqiy noaniqlikni yuzaga chiqaradi. Nazar Eshonqul qahramoni ko‘pincha tayyor xulosa bermaydi; u o‘quvchini ham hukm chiqarishga, ham o‘z hukmidan shubhalanishga majbur qiladi. Aynan shu xususiyat matnni didaktik emas, talqinga ochiq holga keltiradi [1].

Uchinchi jihat — asarda voqea emas, ong va ichki nutq markazga chiqadi. Quronovning kuzatishicha, “Qora kitob”, “Maymun yetaklagan odam”, “Shamolni tutib bo‘lmaydi” singari matnlarda an‘anaviy syujetga xos tugun, rivoj, avj nuqta va yechim doimo ham ustuvor emas; aksincha, ichki monolog, assotsiativ tafakkur va ruhiy ziddiyat asosiy yukni ko‘taradi [1]. U hatto “Qora kitob”da hikoyachi “men” bir vaqtning o‘zida jinoyatchi, jabrdiyda va hakam holatida namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi [1]. Bu esa matnda identitetning bo‘linishi, bir subyektning bir nechta mavqeda ko‘rinishi kabi postmodern qatlamni kuchaytiradi.

To‘rtinchi natija — Nazar Eshonqul nasrida postmodern vositalar g‘arbiy matnlardagi kabi yalang‘och o‘yin tarzida emas, balki milliy mif, timsol va folklor kodi bilan qorishiq holda ishlaydi. Alimurod Tojiyev Nazar Eshonqul uslubini turkiy mifologik obrazlar, ramzlar, folklorga xos kodlar va istioralar dunyosi sifatida baholaydi; ayrim hikoyalarni an‘anaviy realizmga, ayrimlarini modern, ayrimlarini esa absurd xarakterga mansub deb ko‘rsatadi [7]. Bu juda muhim, chunki u Nazar Eshonqulni birgina “sof postmodernist” emas, balki bir necha estetik qatlamni sintez qilgan ijodkor sifatida ko‘rsatadi. Demak, uning o‘rni postmodernizmni milliy lashtirish jarayonida ayniqsa seziladi [10].

Beshinchi natija — Nazar Eshonqul an‘anaviy mif va eposni qayta yozish orqali postmodern deyarli dekonstruktiv usulga yaqinlashadi.

“Go‘ro‘g‘li” romani haqidagi 2025-yilgi maqolada asarda intertekstuality, fragmentatsiya va dekonstruksiya kabi tushunchalar alohida tahlil qilinadi [9]. Tadqiqotchilar romanda Go‘ro‘g‘li klassik eposdagi yengilmas qahramon sifatida emas, balki o‘zligini, maqsadini va haqiqatni izlayotgan ichki ziddiyatli shaxs sifatida ko‘rsatilishini qayd etadi [9]. Bu esa milliy eposni tayyor shaklda takrorlash emas, balki uni yangicha ong, yangicha tarixiy va ruhiy savollar bilan qayta o‘qishdir. Aynan shu nuqta Nazar Eshonqulni o‘zbek nasrida postmodern qayta talqinning muhim namoyandasi qiladi.

Oltinchi natija — adib matnlarida postmodernizmning yana bir tayanch belgisi bo‘lgan intertekstuallik va falsafiy qatlamning uyg‘unligi kuzatiladi.

“Bepoyon osmon” hikoyasi tahliliga bag‘ishlangan maqolada bu asarda postmodern ta’sir ayniqsa intertekstual yondashuv va falsafiy talqinlarda sezilishi qayd etiladi [8].

Demak, Nazar Eshonqul nasrida postmodernizm nafaqat kompozitsion parokandalik, balki matnning boshqa matnlar, boshqa ma’naviy kodlar va o‘quvchi xotirasi bilan uzluksiz dialogga kirishishi orqali ham shakllanadi.

Muhokama

Yuqoridagi kuzatishlar Nazar Eshonqulning o‘zbek nasrida postmodernizmni boshlab bergan yagona adib ekanini emas, balki uning shakllanishida hal qiluvchi bo‘g‘inlardan biri bo‘lganini ko‘rsatadi. Sababi, bir tomondan, adabiyotshunoslikda bu jarayon kengroq — 80-yillar oxiri va 90-yillar boshidagi modernistik uyg‘onish, mafkuraviy bosimning pasayishi va o‘tish davri ruhiyati bilan bog‘liq holda izohlanadi [3].

Ikkinchi tomondan, Nazar Eshonqul aynan shu muhitda nasrning ichki tilini o‘zgartirdi: voqea markazini ruhiyatga ko‘chirdi, mifni qayta talqin qildi, qahramonni qat’iy baholashdan voz kechdi, matn bir ma’noli yakundan uzoqlashtirdi [9].

Bu yerda yana bir nozik nuqta bor: Nazar Eshonqulning o‘zi “izm”larga ehtiyotkor qaraydi.

U postmodernizmni ham insonni tahlil qilishning bir urinishi sifatida ko‘radi, biroq shaklbozlik va sun’iylikdan qochishini aytadi [2]. Demak, uning nasridagi postmodern unsurlar tashqi moda yoki termin ortidan quvish emas, balki badiiy zarurat mahsulidir. Shu bois uning matnlarida postmodernizm ko‘proq ma’naviy iztirob, tarixiy xotira, milliy timsollar va ichki odam muammosi bilan qorishgan holda namoyon bo‘ladi. Bu esa o‘zbek nasrida postmodernizmning milliy modeli shakllanishiga xizmat qilgan [2].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Nazar Eshonqul o‘zbek nasrida postmodernizm shakllanishining eng muhim ijodkorlaridan biridir. Uning o‘rni bir necha jihatda ko‘rinadi: birinchidan, u syujet markazini tashqi voqeadan ichki ong va ruhiy parokandalikka ko‘chirdi; ikkinchidan, mif, folklor va tarixiy xotirani zamonaviy estetik tafakkur bilan birlashtirdi; uchinchidan, qahramon va haqiqatni biryoqlama talqin qilmaydigan, ochiq ma’noli matn yaratdi [3].

Shu sabab Nazar Eshonqul ijodini o‘zbek nasridagi postmodernizmni tushunishda o‘tish nuqtasi sifatida baholash to‘g‘riroq bo‘ladi. U postmodernizmni g‘arbiy qolipda takrorlamadi; aksincha, uni milliy badiiy tafakkur, ramz, folklor, axloqiy mushohada va tarixiy xotira bilan uyg‘unlashtirdi. Natijada o‘zbek nasrida shakl yangilanishi bilan ma’no chuqurlashuvi bir vaqtda yuz berdi. Himoyada aynan shu xulosa eng asosli nuqta bo‘lib xizmat qiladi [4].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Quronov D. Nazar Eshonqul realizmi haqida ayrim mulohazalar.
2. Eshonqul N. Yangi avlod ovozi (suhbat).
3. Quronov S. Romanda inson. – Andijon: Ilmiy bitiklar, 2024.
4. Oripova N. O. Qasoskor ayol obrazi (Nazar Eshonqulning “Shamolni tutib bo‘lmaydi” hikoyasi tahlili misolida).
5. Eshonqul N. Shamolni tutib bo‘lmaydi (hikoya).
6. Eshonqul N. Maymun yetaklagan odam (hikoya).
7. Tojiyev A. A. Hozirgi o‘zbek hikoyachiligida uslubiy izlanishlar. PhD dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2025.
8. Safarova D. B. Nazar Eshonqulning “Bepoyon osmon” hikoyasi tahlili.
9. Ismoilova N. T., Shukurova S. O. Postmodern, absurd and existential elements in Nazar Eshonkul’s works (based on the novel Gurugli (Go‘ro‘g‘li)) // Qo‘qon DPI Ilmiy xabarlar. – 2025. – 3-son.
10. Ashiraliyeva M. F. Comparative Interpretation of the Concept of Postmodernism in Uzbek and English Literature // American Journal of Philological Sciences. – 2025. – Vol. 5, Issue 8. – P. 62–65.